

SPORT FIZIOLOGIYASI FANINING TALABA YOSHLAR XAYOTIDA TUTGAN O'RNI VA AXAMIYATI

Isayeva Shoxidaxon Yusufjon qizi
ADU Jismoniy madaniyat fakulteti Odam
fiziologiyasi va xayot faoliyati xavfsizligi o'qituvchisi

Annotatsiya: Salomatlik va qaddi rasolik inson jismoniy kamolatining asosiy ko'rsatkichi hisoblanadi va u organizm hamda uning a'zolarini aniq sharoitlarda hayotiy funksiyalarini to'laqonli ishlashini ta'minlaydi. Vatanimizni mustaqillikka erishishi milliy jismoniy madaniyatimizning tarixiy mazmunini bilib olishimizga yo'l ochib berdi. Badan tarbiya dori-darmonsiz inson tanasining fiziologik sog'lomlashtiruvchi mexanizmini safarbar qilishga imkon yaratadi. Xalqimiz salomatligini mustahkamlash yo'lida jismoniy tarbiyadan milliy an'analar asosida foydalanish uchun keng yo'l ochildi. Nasl haqida g'amxo'rlik qilish xalqimiz va mamlakatimiz ertangi kuni haqidagi muqaddas burch ekanligini xalqimiz juda yaxshi tushunadi.

Kalit so'zlar: fiziologik, jismoniy, salomatlik, baquvvat, kechirish, sog'lom, mehnat, insonona, xalqlar, millatlar, delegatsiyalar.

Abstract: Health and fitness are the main indicators of human physical maturity and ensure the full functioning of the body and its organs in specific conditions. The achievement of independence of our country opened the way for us to learn the historical content of our national physical culture. Physical education makes it possible to mobilize the physiological healing mechanism of the human body without drugs. In order to strengthen the health of our people, a wide path has been opened for the use of physical education based on national traditions. Our people understand very well that taking care of the offspring is a sacred duty for the future of our people and country.

Key words: physiological, physical, health, energetic, forgiveness, healthy, labor, humane, peoples, nations, delegations.

Аннотация: Здоровье и тренированность являются основными показателями физической зрелости человека и обеспечивают полноценное функционирование организма и его органов в конкретных условиях. Достижение независимости нашей страны открыло нам путь к познанию исторического содержания нашей национальной физической культуры. Физическое воспитание позволяет без лекарств мобилизовать физиологический механизм оздоровления организма человека. В целях укрепления здоровья нашего народа открыт широкий путь для использования физического воспитания, основанного на национальных традициях. Наш народ прекрасно понимает, что забота о потомстве – священный долг для будущего нашего народа и страны.

Ключевые слова: физиологический, физический, здоровье, энергетический, прощение, здоровый, труд, гуманный, народы, нации, делегации.

Ma'lumki, yoshlar organizmini har tomonlama jismonan rivojlanishi va mustahkamlanishi, fiziologik funksiyalarning takomillashtirishi va sog'lomlashtirish ga jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish muxum omillardan biri xisoblanadi. Yurtimizda ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti istiqbolini belgilash, jahon hamjamiyati mamlakatlari safidan munosib o'rin egallashga intilish yo'lidagi keng ko'lamlislohotlarni amalga oshirish bilan kechmoqda. Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o'rganish,

mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan holda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangidan-yangi yutuqlarga erishishni ta’minlamoqda. Turli sohalarda yo‘lga qo‘yilayotgan xalqaro hamkorlik garchi o‘z samarasini berayotgan bo‘lsa-da, biroq, milliy mustaqillikni har jihatdan mustahkamlash, erishilgan yutuqlarni boyitish, mavjud kamchiliklarni tezkor bartaraf etish jamiyat a’zolaridan alohida fidokorlik, jonbozlik, shijoat va qat’iyat ko‘rsatishni talab etmoqda [1].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 martdagi “Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora - tadbirlari to‘g‘risida”ti PF - 5368 - sonli Farmoni hamda O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirining 2018 yil 18 iyuldagi 14 - sonli q/q O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirining 2018 yil 18 iyuldagi 54 - sonli q/q ijrosini ta’minlash yuzasidan qabul qilingan qarorlar ommaviy sport turlarini rivojlantirish, talabalarni, axolini sog‘lomlashtirishga xizmat qiladi.

Jamiyat taraqqiy etgan sari jismoniy madaniyat va sportning ijtimoiy ahamiyati yanada ortib boradi. Uning organizmni tiklovchi, o‘z-o‘zini dam oldiruvchi va boshqa noxush holatlardan chalg‘ituvchi, noxush holatlarni bartaraf etuvchi, estetik zavq beruvchi, inson bioekologiyasini, fiziologik funksiyalarni muhofaza etuvchi ahamiyati yanada ortadi va kishilar ongli ravishda jismoniy madaniyat vositalari bilan yanada ko‘proq shug‘ullanishga murojaat qiladilar va ular orqali o‘z jismoniy madaniyatini takomillashtirib boradilar. Jismoniy madaniyatli kishi bo‘lish ko‘p jihatdan foydali bo‘lib, jismoniy madaniyat vositalari: sayrlar, yurish, yugurish, sakrash, harakatli o‘yinlar, sport o‘yinlari-basketbol, voleybol, tennis, qo‘l to‘pi, futbol va boshqa mashqlar bilan faqat salomatlik maqsadida muntazam shug‘ullanish kishi tanasini hamisha baquvvat, yengil qilib, ruhining tetikligini ta’minlaydi. Sog‘lom turmush tarzini kechirish sog‘lom avlodni yaratadi, xalqning farovonligini oshiradi. Sog‘lomlashtiruvchi jismoniy madaniyat vositalari bilan bir qatorda: - vaqtni to‘g‘ri rejalashtirish va undan unumli foydalanish, to‘g‘ri ovqatlanish, zararli odatlardan saqlanish, xalqimizning salomatlikni saqlash va mustahkamlash yuzasidan tarixiy shakllangan urf-odatlarini, an’analaridan unumli foydalanish, mehnat qilish va dam olishni muvofiqlashtirib turish, jamiyatga qarshi ishlamaslik, insonona hayotiy maqsadlarni qat’iy belgilash va boshqalar ham sog‘lom turmush tarzining muhim tarkibiy qismlari bo‘lib hisoblanadi [2].

Jismoniy madaniyatning yana bir ijtimoiy va siyosiy ahamiyati ham borki, u butun dunyoda tinchlikni saqlash va mustahkamlash, boshqa xalqlar, millatlar va elatlar bilan ko‘p tomonlama madaniy aloqalarni olib borish, do‘stlikni, o‘zaro bir-birlarini tushunishni, hamkorlikni ta’minlashdir. Bular turli delegatsiyalar tarkibida chet elga borish, turli xil xalqaro musobaqalarda, anjumanlarda ishtirok etish, boshqa madaniy va san’at aloqalari hamda do‘stona yozishmalar va adabiy do‘stlik vositalari orqali amlaga oshiriladi. Bunday tadbirlarda ishtirok etgan har bir fuqaromiz O‘zbekiston vatanimizning faxriy vakili sifatida butun dunyoga jismoniy madaniyatimizni, o‘zbek xalqimizning milliy mentalitetini namoyish qiladi. Bu g‘urur har bir yosh qalb uchun katta mas’uliyat yuklaydi, bilim va malakalar talab qiladi. Ularga jismoniy madaniyat va ommaviy sport-sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlari bilan muntazam shug‘ullanish va mustaqil bilim olib, o‘z-o‘zini tarbiyalash orqaligina erishish mumkin.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan bilish mumkinki, o‘zining ijtimoiy hayotdagi o‘rni, maqsad va vazifalariga ko‘ra jamiyatdagi ijtimoiy vazifalarni (funksiyalarni) bajaradi, ya’ni,

o’sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalaydi, salomatligini saqlaydi va mustahkamlaydi, umumiy madaniyatni shakllantiradi, ish qobiliyatini oshiradi.

Salomatlik va qaddi rasolik inson jismoniy kamolatining asosiy ko’rsatkichi hisoblanadi va u organizm hamda uning a’zolarini aniq sharoitlarda hayotiy funksiyalarini to’laqonli ishlashini ta’minlaydi. Vatanimizni mustaqillikka erishishi milliy jismoniy madaniyatimizning tarixiy mazmunini bilib olishimizga yo’l ochib berdi. Badan tarbiya dori-darmonsiz inson tanasining fiziologik sog’lomlashtiruvchi mexanizmini safarbar qilishga imkon yaratadi. Xalqimiz salomatligini mustahkamlash yo’lida jismoniy tarbiyadan milliy an’analar asosida foydalanish uchun keng yo’l ochildi. Nasl haqida g’amxo’rlik qilish xalqimiz va mamlakatimiz ertangi kuni haqidagi muqaddas burch ekanligini xalqimiz juda yaxshi tushunadi. Mustaqillik yillarida aholi salomatligini saqlash va mustahkamlashga mamlakatimiz miqyosida katta e’tibor berildi [3]. Inson salomatligida uning jismoniy rivojlanishi ham katta o’rin tutadi. Jismoniy rivojlanishning asosiy ko’rsatkichlariga, gavdaning tuzilishi, bo’y, vazn, ko’krak qafasining kengligi, o’pkaning tiriklik sig’imi, qo’l va bel kuchi va boshqalar kiradi.

Insonning jismoniy rivojlanishi ijtimoiy boshqariladigan, boshqarish mumkin bo’lgan jarayondir. Xususan, jismoniy mashqlardan foydalanib, tashkil qilinadigan tadbirlar, mehnat va dam olish tartibi, to’g’ri ovqatlanish va boshqalardan foydalanib, jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarlik ko’rsatkichlarini o’zgartirish, yaxshilash mumkin. Yuqorida keltirilgan tadbirlar faqat jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarlik ko’rsatkichlarini o’zgartirib qolmasdan, balki organizmning asosiy hayotiy tizimlari bo’lgan markaziy asab, nafas olish, yurak va qon-tomir, ovqat hazm qilish, harakat-tayanch apparati, endokrin bezlar faoliyati va boshqalarning ham ish bajarish qobiliyatini, ularning yashovchanligini ijobiy o’zgartiradi [4].

Jismoniy madaniyat va sport mashg’ulotlari jarayonida talabalar va o’quvchi yoshlarni aqliy tarbiyalash imkoniyatlari shu qadar yuqoriki, buni boshqa fanlar jarayonida amalga oshirish imkoniyati cheklangan. Jismoniy madaniyat va sport mashg’ulotlarida bevosita inson tanasi va ong ishtirok etadi. Inson tanasi (jismi) va ongi (ruhi) shu qadar mukammal ishlanganki, bunday o’z-o’zini boshqaradigan, hayotiy tirik tizim boshqa yo’q. Shuning uchun, inson tanasi “o’z-o’zini boshqaradigan, takomillashtiradigan muhim biologik sistema”, -deb ataladi. Faylasuflar aksari hollarda “O’zingni angla!”, “Birinchisi o’zingni va o’z organizmingni o’rgan!”, -deb bejiz aytishmagan. Sababi, tabiatda yuz beradigan muhim biologik, fizikaviy va kimyoviy jarayonlar bevosita inson organizmida ham kechadi.

Biz o’z organizmimizni bilmas ekanmiz, unga jismoniy mashqlarning ham ijobiy yoki salbiy ta’sirini bilmaymiz. Jismoniy madaniyat va sport mashg’ulotlarida shug’ullanuvchilarning aqliy, ya’ni bilish bilan bog’liq tarbiyasini amalga oshirish uchun ularga quyidagi ketma-ketlikda bilimlar tizimini berish kerak. Inson gavdasining tuzilishi bilan bog’liq ma’lumotlar: qo’l, oyoq, yelka, bo’yin, ko’krak qafasi va bosh, yuqori va pastki qismlarning mutanosibligiga qarab sport turlariga tanlanadi va yo’naltiriladi [5].

Organizmning asosiy hayotiy tizimlari markaziy asab tizimi, nafas olish tizimi, yurak va qon-tomir tizimi, ovqat hazm qilish tizimi, harakat-tayanch tizimi (muskullar va suyaklar), moddalarning almashinuv jarayonlari, ichki sekretsiya bezlarining faoliyati (endokrin sistema) va boshqa hayotiy muxim funksiyalar xolatini nazorat qilishda xam ruxiy xam jismoniy chiniqqanligi muxim omil xisoblanadi.

Ilmiy-nazariy va amaliy tavsiyalarga asoslangan jismoniy mashqlar va mashg’ulotlar organizm va uning hayotiy tizimlari faoliyatiga ijobiy ta’sir etib, ularni ish bajarish qobiliyatini, tabiiy muhitda yashovchanlik darajasini (immunitet) oshiradi, uzoq umr

ko‘rishini, unumli mehnat qilishini ta’minlaydi. Murabbiy mashq jarayonida har bir tizimda yuz berayotgan o‘zgarishlarni shug‘ullanuvchilarga dalillar bilan tushuntirib berishi kerak. Inson organizmining jismoniy va ruhiy zahira imkoniyatlari ma’lumotlarga ko‘ra hozirda inson miyasi zahira imkoniyatlarining faqat 4- 5 % sarflanayotgan ekan, bu geniyalarda 8-10 % ni tashkil etishi ta’kidlab o‘tilgan [6]. Shuningdek, haqiqiy jismoniy qobiliyatlar, zahira imkoniyatlar faqat inson juda qiyin va keskin, xavfli vaziyatlarga tushgan sharoitlarda yuzaga chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, salomatlik tibbiy-ijtimoiy jarayon bo‘lib, u o‘zida aqliy, axloqiy, ruhiy, jismoniy va ijtimoiy salomatlik ko‘rsatkichlarini mujassamlashtiradi. Salomatlikni saqlashda- o‘z jonini o‘zi ehtiyot qilib saqlash, to‘g‘ri ovqatlanish, jismoniy harakatga bo‘lgan organizmning tabiiy ehtiyojini ta’minlash, nasl qoldirishga bo‘lgan ehtiyojlar katta ta’sir o‘tkazadi. Bulardan tashqari, insonning jismoniy holati, ya’ni salomatligi irsiy, iqlimiy, ijtimoiy va ishlab chiqarish faoliyati bilan shug‘ullanish uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlarning mavjudligi va albatta yashash tartibi va madaniyati bilan ham chambarchas bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Абдумаликов Р., Абдуллаев А., Норкулов Ш, Жисмоний тарбия таълими илмини такомиллаштириш масалалари Т. 1996.
2. Абдумаликов Р., Жисмоний маданият ва спорт ихтисослигидаги талабаларни бошқарувчилик фаолиятларига тайёрлашнинг назарий ва амалий асослари, монография, Т, ЎзДЖТИ нашриёти, 1994 йил Л.П.Матвеев Теория и методика физической культуры. Москва, 1991. - 536.
3. Жисмоний маданият назариясига кириш. Ўқув қўлланма. Т.2002 й. Саломов Р.С.
4. Носарев А.В. Физиологические особенности регуляции тонуса гладких мышц легочной артерии // Автореф.дис. ... к. мед. наук. – Томск, 2003. – 95 с.
5. Покровский В.И., Виноградов Н.А. Оксид азота, его физиологические и патофизиологические свойства // Терапевтический архив – 2005. – №1. – С. 82-87.
6. Петрищев Н.Н, Власов Т.Д. Физиология и патофизиология эндотелия Дисфункция эндотелия причины, механизмы, фармакологическая коррекция // СПб ГМУ, – 2003. – С. 4-38.